

ЧАРІВНЕ
СВЯТО

ЖИТТЯ

аністер-клас (несподіваний ракурс) | 18

Тбілісі. Я тебе малювала, але не вгамувала спраги. Я сумую за тобою.

Бабуся з фіалками. Жінки під платанами, а стовбури білі й шовковисті. Курд прямує до лазень. На розі вулиць з'явився селянин із конем, так само приземкуватий, як і його тварина. Мирний і теплий день міста...

Колекція музичних інструментів. Зала наповнюється різкими звуками концертино. Долинають мелодії, що давно перетворилися на архаїку. Колись вони уособлювали атмосферу розкішного тифліського дозвілля. Аромат кави, маніження Емми Зарапішвілі, ласкаві очі господині музею, чарівна посмішка Віри Михайлівни перлиною спалахує на її гарному обличчі. Все створює атмосферу тбіліського свята. Це - не «солодке неробство», а передпочаток майбутньої роботи, акумулювання творчої енергії.

Такий Тбілісі подарував мені Сергій Параджанов, мені та ще багатьом. Він був щедрим, цей Бог краси й творчості. Красу він знаходив та й сам творив повсякчасно. Він схилявся перед нею, був її слухняним учнем. Людина непересічна - Сергій був ані янголом, ані дияволом. Він був грайливим діонісом краси.

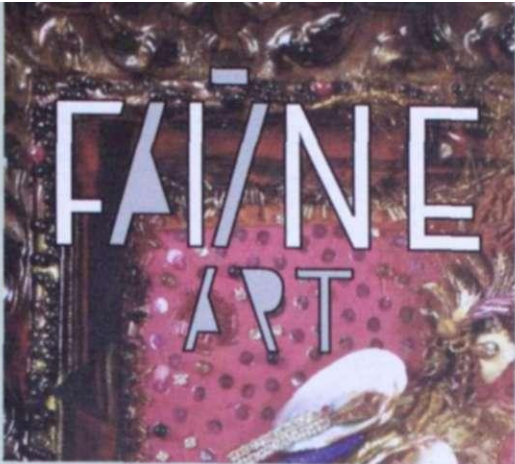
Його життя було суцільною екзистенцією, незалежною від банальної логіки. Він вільно почувався в атмосфері приязні, ласкавих поглядів, чулих дотиків та окриленої духовності. Відданий красі, мистецтву та друзям, Сергій дратував людей, що існували на берегах сумної буденності. Нездатні усвідомити його творчий макрокосм, вони не прощали йому своєї ординарності, страхів перед правилами, за якими жила більшість у цьому знівеченому суспільстві.

Сергій Параджанов, як лакмусовий папірець, відрізняв талант від пересічності, чим поповнював не лише коло друзів, а й лави ворогів, які не знали втоми, чатуючи на нього. Якими смішними в очах Параджанова були ті, хто за службовим обов'язком та з власного бажання шпигував за ним, намагав-

аністер-клас (несподіваний ракурс) | 19

[Ольга Петрова]

[постать]

ся схилити до наклепів друзів Сергія. Чого було варте їхнє нікчемне копірвання? Та за ними стояла держава, тупа й жорстока, і саме вона накинула на Сергія залізний ланцюг.

Це станеться через дев'ять років. А поки що була пізня осінь 1964 року, коли вперше я піднялася на той поверх будинку, що височить на заюрмленому, безладному, отруєному вихлопними газами перехресті біля площі Перемоги. Зараз над під'їздом, який у жодному разі не міг би зватися порталом, з'явилася меморіальна дошка з образом, що намагається бути подобою Сергія. «Миші ховали кота» - цей лубок XVIII

століття згадувався, коли зі скульптури злетіло простирadlo і друзі Параджанова побачили ніби втілену казку про «голого короля» та... промовчали.

Сергій не проковтнув би такої образи. Можу лише уявити його сміх, його гострі й влучні слова, яких не бракувало для нездар. Той, хто не припускав зниження рівня в мистецтві, не мав би спокою, доки ця дошка не була б знята (як колись не заспокоївся, доки над труною в пещерах київської Лаври не зняли напис: «Суб'єкт, мошці якого приписують літописцю Нестору»).

Сергій подарував мені приятель Олени

Ахвледіані, Віктора Джорбінадзе, дружбу з Коккою (татовим, Гаяне Хачатурян, Іриною Дзуцковою і ще багатьма. Я б не насмілилась казати, особливо тепер, після його смерті, що Сергій Йосипович вважав мене своїм другом. Це було б перебільшенням. Щодо перших років знайомства, то він ніби зовсім мене не помічав, не пам'ятав, хоч як би я намагалася вийти на орбіту його космосу.

Побачивши його вперше, я ще не зіпсованим інстинктом відчула - переді мною чудо. Мені було двадцять два роки, я не вміла та й не відчувала потреби приховувати свого захоплення цим чаклуном із насмішуватими добрими очима.

Сергій був задоволений враженням, бо звук полонити своїм шармом. Мої сяючі очі були найкращою візитною картою для дитини, яка не була ще художником, лише пуп'янком. Того вечора господар дому якось особливо гостро жартував, майже ображаючи тих, хто сидів за столом. Різкі афоризми пом'якшував друг дитинства Сергія, його колишній однокласник, - кінооператор Сурен Шахбазян. Це був прекрасний дует, у якому Шахбазян уособлював розсудливість, мудрість, врівноваженість. Не можна забути лагідної посмішки цього Друга з великої літери.

У параджановській «академії життя» в багатьох формувалося право на парадоксальність поведінки в житті та мистецтві, незалежність суджень. Це уроки - подарунки Сергія.

Більш за все маестро полюбила приголомшувати ефектними несподіванками. Він жив, дихав грою. Театр, гра були більше ніж пристрастю - генетичною основою його ества. Майже щовечора він влаштовував костюмований бал, дарував персні, килими, антикварні речі, придбані напередодні, застосовуючи найтоншу дипломатичність спадкоємного купця (тато Сергія був господарем антикварної крамниці в Тифлісі).

Параджанов С. «Наш паротяг...». Асамбляж, 1988 р.

FAINE ART

Параджанов С. Ескіз завіси до опери
П. Чайковського «Пікова дама».
Об'ємний колаж, 1984 р.

позі на шафі. Він чекав на Коку Ігнатову, щоб порадувати його моїм приїздом до Тбілісі. Час минав, перемагала втома і тільки благальний погляд Сергія примусив лишатися на місці.)

У його оселі всі підхоплювали театральну поведінку. Але грали тут не лише гості та маестро. До гри залучалися речі. Вони жили напруженим життям - у швейної машинки був діалог із хризантемою; вази, стільці, шафи, драпіровки обмінювалися місцями, поглядами, симпатіями. Неможливо забути любовні листи до шафи, надіслані якоюсь дамою з Тбілісі. «Дорогий Сергію Йосиповичу, - писала вона, - якщо ви не закохані у вашу шафу, як у неї закохана я, то...» Далі йшли вишукані компліменти на адресу шафи. Ця епістолярія дуже тішила Сергія, і шафа, зрештою, дісталася авторці листів.

Тбілісі. 1966 рік. Я вперше в цьому місті. Не одразу в химерній плутанині вуличок та провулків знаходжу дім Параджанова. Несу квіти для його мамі. Потрапляю в прохолоду кімнати, де панує присмерк, що огортає лискуче тіло рояля. Входить Сіран Давидівна. Її знаю давно з фотокарток та з «новели про шубу», яку батько їй подарував і яку вона провітрювала, стоячи вночі на даху.

«Ви маєте чудового онука», - промовила я. І у відповідь почула слова з грецької трагедії: «Не кажіть мені про онука, коли мій син не має щастя». Через двадцять років, дізнавшись про ув'язнення Сергія, ця горда й сильна жінка відмовилася від їжі, відвернулася до стіни й прийняла смерть, не в змозі перенести горя.

Було зрозуміло, про що казала Сіран Давидівна. Напередодні поїздки до Тбілісі досить невчасно я завітала до київської квартири Сергія. Було рано, двері, як завжди, не замкнені, я увійшла. Сергій ще не вставав. Очі в нього були сумні. Відчувши нетактовність мого візиту, намагаюся піти, але Сергій сказав: «Піди до першої кімнати й дай мені банку з-під кави». Я зробила це. Він відкрив ту банку й висипав на

Після ефектної вистави часто-густо сидів без шматка цукру до чаю та й без самого чаю. Голодував він частенько, але не перевиховувався. Незабутній епізод, коли Сергій накинув на плечі якоїсь невиразної чужоземки, що випадково того вечора потрапила до Параджанова, норкову шубу. Потрясіння, яке відобразилося на її обличчі, було для Сергія достатньою компенсацією вартості хутра. Дама доволі мляво відмовлялася від подарунка, Сергій розгублено посміхався та за хвилину після того, як за відвідувачкою зачинилися двері, він повернувся до гостей, щоб цілий вечір насолоджуватися «театром дружби», зовсім забувши про «даму з горностаєм»...

Де з'являвся Параджанов, там народжувався театр, - чи це була його оселя або квартира

друзів, чи ереванський ринок, чи крамнички лахмітників, чи село в Карпатах. Сергій жив у юрбі розмаїтих характерів мов риба у воді. Не випадково його так цінував Федеріко Фелліні - знавець найтонших струн людської психології, геній багатолюдних кінопритч. Різні за своєю творчою індивідуальністю, обидва генії мали один вимір сприйняття людини - любов всепрощаюче. Не соціальний, але біблійно-моральний погляд живив геній Сергія.

Скільки незабутніх облич і масок, героїв та антигероїв, красунь та хижачок, міністрів та сексотів, мешканців київського «дна» бачила я, здобувши право бути глядачем, а інколи і персонажем у театрі Параджанова. (Одного разу в Тбілісі, задекорувавши мене в перську княжну, він примусив дві години просидіти в ритуальній

Параджанов С. Ескіз костюма до несповненого фільму «Демон». Колаж, 1987 р.

плед смарагди й сапфіри, чудової краси корали й діаманти. Тонкий знавець східної культури, Сергій дивився на каміння з любов'ю, запрошуючи мене до розмови.

- Але я на цьому не розуміюся.

- Скільки тобі років?

- Двадцять два.

- То вже час розумітися на красі. Красиво, - сказав він із сумом у голосі, - це красиво на жінці. А Світлана вчора все це мені повернула.

- Тобі погано без неї?

- Дуже.

Після того ранку я стала його співрозмовницею. Фотокартки Світлани. Профіль. Фас. Я почула справжню поему про форму її вуха. Він захоплювався і заховався у Світлану.

Після драми їхнього розлучення Сергій ностальгічно сумував за родинними стосунками, боявся, ненавидів, відчував самотність та ще відчайдушніше поринав у вир дружб, знайомств, зустрічей. Він обожнював родини своїх друзів. Його ставлення до жінок, особливо до літніх, було урочисто-поштивим. Він не забував відвідувати Лілю Брік, Ніну Бажан, Олену Ахвледіані, Лідію Байкову і ще багатьох, надсилав їм квіти й подарунки. Хто, крім Сергія, зняв би з удови свого друга важкий клопіт похоронів? На дев'ятий день по смерті Івана Миколайчука він із Тбілісі привіз на цвинтар в Києві все необхідне, щоб пом'янути друга. Того дня понад сто чоловік прийшли до свіжої могили.

В останню зустріч, прощаючись, сказав: «Повернешся до Києва, відвідай Ніну Бажан. Не забувайте про неї».

Коли до Сергія заходило подружжя, він дуже урочисто представляв їх гостям. «А це геніальний архітектор Юрій Євреїнов та його (він проковтнув улюблене слово - геніальна) молода художниця Ольга Петрова». Він справді не знав, чого я варта як художниця. Я настільки ніяковіла в його присутності, що мені і в голову не приходило показувати Сергію свої малюнки, а часопис «Всесвіт» він не читав.

Минав час, у моєму доробку з'явилися ілюстрації до Данте, а в Київському театрі опери та балету готувалася прем'єра «Лускунчика» в моїх декораціях. Переборюючи панічний жак дебютанта, я таки пішла запрошувати Сергія на виставу. «Ось квитки... Будь ласка, приходьте... Після вистави вип'ємо за кулісами». Він зрозумів усе, бажання бачити його на святі, мій безглуздий, удаваний цинізм. «Дівчинко, справа не в тому, що буде за кулісами, - відповів він. - Це твоя перша вистава». Саме тоді для нього я народилася як художник. Повернувшись додому, на порозі побачила кошик із гранатами та палаючими свічками.

Коли у вересні 1973 року я відвідала Сергія в Тбілісі, він спитав прискіпливо: «Чи привезла свої ілюстрації до Данте? Ні? Так чим ти можеш зацікавити Тбілісі в такому разі?». Сказано було жорстко, але слушно. Геніальний митець учив нас поважати в собі художника.

Параджанов С. «Нато Вачнадзе». Об'ємний колаж, 1984 р.

- Для чого ти приїхала?

- Пишу книгу про художників. Підкажи, чиї майстерні відвідати.

Не зазираючи до записника, Сергій називав імена, супроводжуючи їх влучними характеристиками. Як завжди, він захопився, наставляв мене:

- Обов'язково знайди Гаяне Хачатурян.

- У Іри Дзуцовой подивись колекцію провінційних образів.

- Я домовлюся з Етері Какабадзе.

- Не можна не побачити твори генія Авто Варазі.

- Ти не бачила Вато Таваташвілі, Мервіне Тухуцесі та Джамала Хуцишвілі? Іди до музею народної творчості. Це на Хлібній площі.

Ця поїздка була святом ще й тому, що слідом за мною Сергій приїхав до Єревана. Місто набуло іншого вигляду. За офіційними фасадами відкрився Єребуні зі старими провулками, з галасом родинної вечері, з чарівними імпровізаціями, що їх Сергій грав на ринку або в крамничках лахмітників, де він умів віднайти глечики позаминулого століття. І знову я одержала майже енциклопедичну довідку про вірменських художників, побувала у Мартіросе Сар'яна, Мінаса Аветісяна, в музеях, майстернях.

Великим щастям було, коли Сергій Йосипович спілкувався з тобою як із митцем. Це знали Григорій Гавриленко, якого Сергій обожнював, Георгій Якутович, Ернест Котков, Микола Рапай, Михайло Грицюк, Анатоль Фуженко, Гогі Месхішвілі, Кока Ігнатов, Зураб Ніжерадзе та інші з тієї когорти 60-х. Саме перехресна взаємодія талантів зробила можливим унікальне творче піднесення на кінозйомках «Тіней забутих предків» та «Кольору граната». Від першого публічного перегляду «Тіней...» нас віддаляють уже десятиріччя, але відгомін емоційного вибуху тієї прем'єри й досі є ступенем, що ним вимірюється надзвичайне.

FAINE ART

Параджанов С. «Ангел, який благословляє
Ф. Довлатяна». Об'ємний колаж.

Іншою була атмосфера навколо «Кольору граната». На екрани його не пускали. На Сергія Йосиповича вже полювала влада. КДБ запрошував його друзів на «бесіди». Ідеологічний тиск зростав. Московські цензори чатували на фільм із ножицями.

Друзі «Колір граната» дивилися на київській кіностудії. Враження від стрічки було таке, що здавалося - ти народився знову. Цей фільм - струмись, що очищує й повертає душу до найсуттєвішого. Сковородинство у східній інтерпретації.

Передвістя лиха, що насувалося на Сергія Йосиповича, було багато. Систематичними стали анонімні телефонні дзвінки. Погустішало коло агентів, що сновигали навколо Сергія та його друзів. «Сергію Йосиповичу, зачиніть хату», - попередив Петро Шелест.

Сергій був заарештований 17 грудня 1973 року. Визволений за допомогою Лілі Брік 30 грудня 1977 року. Перший дзвінок був до Світлани.

Наша нічна розмова в маленькій кімнаті на вулиці Коте Месхі відбулася після ув'язнення. Травма була такою сильною, що вдень Сергій навіть не наважувався говорити. Те, що він розповідав мені та художнику Миколі Ігнатову, було жахливе. Проте, яку кожній новій в'язниці його зустрічали словами: «Запевняємо, живим ви звідси не вийдете».

«Боже мій, що вони чинили з ним за тими ґратами! Він оповідав про нечуване знущання у дворі в'язниці, коли сторожа кинула його до натовпу. Про роботу в пральні, де луг розідав йому руки, очі та хворе серце. Казав про запрошення Федеріко Фелліні, про те, що не поїде, бо певен, що його вб'ють на кордоні, про свою тугу за Україною, за Марією Приймаченко, за Світланною, Суренчиком та друзями, розповідав про страх, що утримував від подорожі до Києва.

У Тбілісі влада запропонувала лише одну роботу - оформлення вітрин крамниць. Коли б не відмовився, ці вітрини були б чудом, біля якого побожно зібралися б найвидатніші декоратори світу.

Ніч була коротка, свічка згасла, ранок почув розповідь Сергія про картуз конвоїра. «Коли вийшов суд, щоб оголосити вирок, почалася буря, вікна зненацька розчинилися, на волі вирувала злива, судовою залогом гуляв протяг. Картаз, що злетів з голови охоронника, зачепився за карниз, поволі зсуваючись по його

похилій площині. Мій погляд був прикутий до картуза, я стежив за ним, і раптом він зник... Я почув останні слова вироку». Зважаючи на артистичну фантазію Сергія Йосиповича, дещо сумнівалася щодо автентичності деталей, доки 1988 року, проходячи з ним повз страшний будинок на площі Богдана Хмельницького, слово в слово ще раз не почула цієї історії.

Під час другого арешту Світлана Параджанова приїхала до Тбілісі. Із сестрою, рідними та друзями Сергія ганяли нас з одного районного суду до іншого, відкладаючи слухання справи.

реальний музей | вітальня | бізнес-центр | університет | архітектурний | київський міст | несподіваний ракурс | цу

Параджанов С. «Світлана в стилі ампір»,
Колаж, 1976 – 1977 рр.

[постать

Тоді Сергій сказав сестрі: «Ще місяць, і я вкоро-
чу собі життя». Цього разу допомога надійшла
від Софіко Чіаурелі.

Жити лишалося зовсім мало. В останні роки
Сергій відродився з попелу. Будинок на Коте
Месхі перетворився на справжню платонівсь-
ку академію. Весь творчий Тбілісі потребував
Сергія. Життя буяло, Параджанов готувався
знямати «Демона». Кімната сяяла фантазма-
горичними колажами. Гарний, мудрий, як Бог,
грайливий, як дитина, Сергій жартував, під-
дражнював млявих. Відлітаючи до Києва за
дорученням Параджанова, везла «Троянди»
Григорія Гавриленка. Сергій мріяв, щоб вони
опинилися в Музеї українського мистецтва. Він
був певен, що краще за всіх це зможе зробити
Микола Рапай.

Тоді в літаку написала свій перший і останній
лист до Сергія Йосиповича. «Вулиця Бесікі.
Скачуть, плигають на одній нозі біси й бісеня-
та - йдемо до Сергія Параджанова. Довгий,
крутий підйом на гору примушує зосередити-
тися. Сюди піднімаються ті, кому конче по-
трібно доторкнутися душою до його генія, до
фантазії, що невтомно народжує мистецтво
та творчу енергію. До нього піднімаються поно-
вити себе; пізнати, придбати, щоб побудувати
власний світ. Він дає, ми беремо, обдаровуючи
свою любов'ю. Сергій обростає талантами, як
київські горби травами. Його будинок - лише
одне з гнізд на святій горі Мтацмінда. Нічим не
вирізняючись, він лишається найбільш прина-
дливим. Звідси починався мій шлях до Джварі
та храмів Кахетії, тут початок найсуттєвішого в
житті.

...Фонтан, що давно не бачив води, вгамував
спрагу багатьох. Блакитні сходи, що вели в ма-
гічний світ твоїх, Сергію, колажів, надзвичайних
зіставлень, творчої окриленості, - найбільш
бажані.

Долаючи їх, пізнаєш себе, відроджуєш своє

дитинство... А володар цього магнетизму си-
дить на веранді, озброєний ножицями, з лах-
міття творить незнане навіть ним самим диво.
За його постаттю сріблястий морок огортає
Тбілісі. Дерево з білою корою терпляче чекає
на провесну. Серго всміхається, говорить про
хворобу, в яку не дуже вірить, із металевих
гудзиків майструє лисячий писок. У його руках
ніщо перетворюється в щось. Він безмежний в
геніальному імпровізаторстві. Він один слідом
за геніальним Пікассо міг би повторити: «Я не
шукаю, я знаходжу».

Він не спроможний був уже себе захистити,
коли його, приреченого, для чогось привез-
ли до Парижа. Я не пішла у шпиталь, де його
було розіг'ято під шлангами та крапельницями.
Ходила Парижем, молилася за нього в Сен-
Северині. Живий і чарівний, піднімався він зі
мною на Монмартр. Я не хотіла бачити його не
рівним собі, безпомічним. Бог мусив лишатися
Богом.

Того дня, коли його ховала Вірменія та весь
культурний світ, коли служби правилися у ка-
толиків, православних, юдеїв та мусульман, у
Києві, у Володимирському соборі, зустріла Ла-
рису Кадочникову - Марічку з «Тней...» Сергія.

«Сновидіння про смерть після смерті».

В ярах, на схилах палали вогнища. Біля них
сумували люди. Над гробами висів туман.
Крізь присмерк побачила стіни Ікалто, а поряд

- ажурну альтанку. Наблизилася. Сергій був у
труні, жінки готували його в останню путь. Рап-
том він відкрив очі, підвівся. Жінки, лишаючись
із руками, простягнутими до Сергія, танули в
повітрі, мов крижинки. Сергій наближався до
мене. Простягнула руки крізь ґрати, щоб до-
торкнутися до нього.

Він зупинився на відстані:

- Чому ж ти не прийшла?
- Сержику, я ж прийшла, не спізнилася.
- Добре, добре...

На його обличчі був спокій.

По обіді поїдемо до Углісцихе. Як сказав, так і
зробив. І ось уже стареньке авто Віктора Джор-
бінадзе минає Горі. Проїжджаючи повз будинок-
музей Сталіна, Сергій відчиняє двері й вигукує
щось відчайдушне. У машині всі німіють.

Насувається темрява. Поспішаємо в гори.
Нас супроводжує місцевий пастух - хлопчина
небаченої краси. Ніч упала якось зненацька,
розсипавши зорі завбільшки з яблука. У ру-
ках пастуха запалав вогняний спис, скелі ледь
біліють під ногами. Входимо під склепіння цер-
ков, келій. Сергій втішений красою ночі. Але
час повертатися. Хлопчисько мусить стерегти
виноградник свого батька. Там він ночує у то-
варистві вівці, собаки та півня. Він неможливо
красивий, цей святий Йосип із грузинського
селища. Його очі палають, як дві зорі, синьо
виблискують рушниця в міцних, засмаглих руках,
довершеної форми рамена і груди оголені...
Біблія оживає перед нами. Пахне нагрітою зем-
лею та виноградом.

«Хто має годинника? Я хочу щось йому пода-
рувати», - майже простогнав Сергій, глибоко
страждаючи від того, що миттєво не може від-
дячити за красу. Щаслива ніч.

10.11.1992 р.

Всі ілюстрації з книги: Катанян В. «Параджанов. Цена
вечного праздника». Москва: «Четыре искусства»,
1994 г.